04 2004

Arbetarundersökningarna och deltagande undersökningar

Marta Malo de Molina

Arbetarundersökningen, där arbetarna själva använde tekniker från den akademiska industriella sociologin (en sociologi som utvecklades och användes för att kunna bättre styra över fabriken och grannskapet), började åtminstone med Karl Marx själv. 1881 frågade tidningen Revue Socialiste om Marx kunde utarbeta en undersökning om förhållandena i det franska proletariatet. Marx antog direkt detta uppdrag, eftersom han tyckte det var betydelsefullt för den franska arbetarrörelsen och dess sekter, som hade fastnat i ett tomt språk och ett lättvindigt utopiskt tänkande, för att placera deras kamp i en mer realistisk terräng. Så Marx skrev ihop ett märkligt frågeformulär med över hundra frågor, som distribuerades i tusentals i fabriker över hela landet. Varför var det märkligt? Därför att denna undersökning vägrade anta ett neutralt angreppssätt till arbetets värld, vilket gick emot perspektivet att enbart använda enkäter för ett inhämtande av användbar information eller för att verifiera vissa fakta. Denna undersökning placerade sig själv helt öppet på en sida (den sida som är arbetarnas verklighet) genom frågor som skulle bedömas som partiska av en empirisk sociolog. Det handlade inte om att plocka fram fakta ur

en direkt erfarenhet, utan snarare var den i första hand inriktad på att få arbetarna att se kritiskt på sin egen verklighet.[1]

Idén med ”deltagande undersökande”, vilket innebär en undersökningsform som river ner uppdelningen mellan subjektet-forskaren och objektet-den-undersökte dyker inte upp förrän på 50-talet i USA. Dess framträdelse är å ena sidan kopplad till den framträdandet av en industriell sociologi och ett fokus på mänskliga grupperingar som ett specifikt område för sociologiska undersökningar (till exempel Elton Mayos ”human relation”-sociologi[2]); och å andra sidan, i arbetarhistorier[3]). Dessa insikter gjordes däremot enbart ur en akademisk synvinkel. Italienaren Alessandro Pizzorno hjälpte efter att ha importerat denna sociologi till Europa till att utveckla de politiserade dimensionerna i den. Pizzorno började tillsammans med en grupp italienska intellektuella aktivister (däribland Romano Alquati och Danilo Montaldi[4]) att förvandla och radikalisera dessa metoder mellan 1966 och 1967 för att sedan tillämpa dem praktiskt på kamperna i provinsen Cremona.

Under sextio och sjuttiotalet spreds användandet av arbetarundersökningen och den deltagande undersökningen i olika former: den användes av tidningar som Quaderni Rossi och Quaderni del territorio i Italien eller grupper som Socialisme ou Barbarie i Frankrike som ett redskap för att analysera former av exploatering i fabriken och bostadsområdena, såväl som ett instrument för att spåra former av olydnad. Men i många fall användes dessa tekniker av arbetarkretsarna själva, i mer eller mindre flexibla former, utan teoretikernas eller experternas yttre interventioner i processen av självorganiserande. Dessa tekniker användes som metoder för att konstruera plattformar för kamper[5]. I den spanska staten utvecklade tidskrifterna Teoria y Pràctica och Lucha y Teoria sina egna former av

arbetarundersökningar, grundade för att skriva klasskampens historia ”berättad av dess egna aktörer” (som underrubriken på Teoria y Pràctica beskrev det).

Ur vår synvinkel är det värt att ägna en särskild uppmärksamhet åt de arbetarenkäter som genomfördes av italienska operaismo (”arbetarism”, en strömning inom arbetarrörelsen)[6]. De unga operaisterna samlades till en början kring tidskriften Quaderni Rossi[7], som försökte förklara arbetarrörelsens kris under 50- och tidiga 60-talet. För operaisterna var det inte möjligt att förstå denna kris enbart som ett resultat av antingen en felaktig teori eller genom ledarskapets och vänsterpartiernas förräderi (ett argument som ortodoxa kommunistiska strömningar och den anarkosyndikalistiska strömningen inom arbetarrörelsen brukar gång på gång framföra). Istället menade operaisterna att krisen hade ägt rum på grund av en omfattande förvandling av produktionsprocessen och i arbetskraftens sammansättning genom införandet av scientific management i arbetet. Därför var syftet med undersökningen att visa de ”nya arbetsförhållandena”. Att se förhållandena för dessa nya subjekt, hur de kunde öppna nya konfliktrum och återuppliva arbetarnas krav blev ett centralt tema för operaisternas praktik och diskurs.

Skiljaktigheter runt tillvägagångssättet och undersökningens fokus framträdde redan direkt från begynnelsen. Som Damiano Palano berättar: ”en ganska grundläggande splittring uppstod kring undersökningens form och mål, därigenom bildades den första Quaderni Rossi-gruppen. På ena sidan fanns en fraktion ’sociologer’ (ledda av Vittorio Rieser)[8] och dessa var den största gruppen. Denna fraktion såg undersökningen som ett kognitivt redskap för att kunna förstå en förändrad arbetartillvaro och var inriktad på att ta fram redskap för att producera en teoretisk och politisk renovering av arbetarrörelsens officiella institutioner. På

andra sidan hittar vi Alquati och några andra (Soave och Gaparotto) som utifrån fabrikserfarenheterna i USA och Frankrike betraktade undersökningen som grunden för en politisk intervention inriktad på att organisera arbetarnas antagonism. Detta var en stor skillnad i synen på vad som var undersökningens konkreta mål. Avståndet var däremot ännu större vad gällde metodfrågan: medan den första fraktionen uppdaterade marxistisk teori med teman och metoder från den nordamerikanska industriella sociologin föreslog Alquati istället en sorts strategisk undersökning i fabriksstudien".[9]

Vad handlade denna strategiska undersökning om som Alquati föreslog, Alquati som utvecklade en metod av deltagande undersökningar tillsammans med Danilo Montaldi och som blev ihågkommen för att han använde sin cykel för att ta sig till Fiat och Olivettifabrikerna? Vad var grunden för denna epistomologiska och metodologiska vändning som fanns i de intressanta användningarna av arbetarenkäter inom den italienska operaismen? För att ta det kort, grunden var en teori om klassammansättning, som senare skulle kompletteras med en teori om arbetarnas självbemäktigande (self-empowerment), även kallat autovalorisering. Dessa koncept sammansmälte med den Lukac-inspirerade "arbetarteorin" och med en "koperniansk revolution" påbörjad av Mario Tronti, en annan operaist. Tronti utgick från arbetarautonomin, vilket är en potentiell autonomi hos arbetarklassen i förhållande till kapitalet. Men låt oss ta det i rätt ordning.

Begreppet klassammansättning syftar på den subjektiva strukturen av behov, beteenden och antagonistiska praktiker som finns sedimenterade genom en lång historia av olika kamper. Det första utvecklandet av detta begrepp finns i Alquatis tidiga skrifter publicerade i Quaderni Rossi. Det första ("organiska")

formulerandet kom först senare in i operaisternas språkbruk. Detta hände när tidskriften Classe Operaia[10] under sitt andra år beslöt att införa en särskild avdelning i tidningen med rubriken klassammansättning och med Alquati i egen hög person som redaktör.

Men vad var de grundläggande beståndsdelarna i teorin om klassammansättningen? Det rör sig i grunden om tre delar: 1) en idé om existensen av en underjordisk och osynlig konflikt som pågår i vardagen av arbetarna mot den kapitalistiska arbetsorganiseringen; 2) uppfattningen att den hierarkiska organiseringen i företagen är i själva verket bara ett svar på arbetarnas kamper; 3) en intuition om att alla kampcykler lämnar politiska sediment som utkristalliserar sig i arbetskraftens subjektiva struktur (som behov, beteenden och antagonistiska praktiker) och att det visar på ett visst mått av rigiditet och irreversibilitet.

Snart skulle klassammansättnings-teorin bli mer komplex och göra en åtskillnad mellan ”teknisk sammansättning” och ”politisk sammansättning”. Det första begreppet åsyftar på situationen med arbetskraften i en intern relation med kapitalet under ett konkret historiskt ögonblick, och den andra på den uppsättning (antagonistiska) beteenden som i det ögonblicket definierade klassen. Några delar av operaisterna[11] tog dock död på den teoretiska rikheten i denna distinktion och till och med på själva begreppet klassammansättning. De reducerade den tekniska sammansättningen till att bara vara en ekonomisk faktor och identifierade den politiska sammansättningen med partiet (och med arbetarrörelsens ideologier och organisationer). Däremot hjälpte teorin om självbemäktigande som en process av klassammansättande (som utvecklades av Antonio Negri på sjuttiotalet) till att bilda en mer komplex tolkning, med

definitionen av klassammansättningen som en produkt av beteenden, kamptraditioner och konkreta praktiker av arbetsvägran (alla dessa helt materiella) som utvecklades av en mångfald subjekt i en given historisk stund och i en specifik ekonomisk och social kontext.

Teorierna om klassammansättning och självbemäktigande har en avgörande konsekvens för arbetarundersökningen. Den gruppen ”unga socialistiska sociologer” som skrev i Quaderni Rossi tog inte med dem i räkningen. För dem var undersökningen begränsad till att betrakta ”effekterna” som uppstod efter produktionsförändringarna hos arbetarna, över deras fysiska, psykologiska och finansiella situation och kring andra särskilda aspekter i deras liv. Den andra strömningen som arbetade med operaistiska undersökningar byggde vidare på idén med klassammansättningen som en produkt av historiska sediment av föregående kamper, och som samtidigt konstant förnyades av processen av självbemäktigande baserat på de rebelliska praktikernas materialitet hos en mångfald subjekt i produktionen. Undersökningen sågs då som utgående från de konsoliderade nivåerna av social antagonism för att kunna spåra den underjordiska och ofta osynliga strömningen av obehag och olydnad i vardagen. [12]

Denna version av arbetarundersökningen antydde ytterligare ett steg vidare från det enkla frågeformuläret på väg mot en process av deltagande undersökning: en som å ena sidan införde den intellektuelle-aktivisten som ägnade sig åt undersökningar av objektet-territoriet (nästan som fabriken och ibland bostadsområdet) och förvandlade dem till ytterligare subjekt-aktörer för det territoriet. Å andra sidan aktivt göra subjekten som bebor detta territorium (i huvudsak arbetare och ibland studenter och hemmafruar) delaktiga i undersökningsprocessen som

samtidigt förvandlar dem till subjekt-undersökare (inte bara objekt). När denna dubbla rörelse fungerar bra, ger kunskapsproduktionen som framträder i undersökningsprocessen ömsesidigt näring åt en process av självbemäktigande och produktionen av en rebellisk subjektivitet i fabriken och grannskapet.[13]

The Swedish translation was first published at: http://motkraft.net/.

---

[1] Se Karl Marx ”A Workers Inquiry”, www.marxist.org/archive/marx/works/1880/20.htm De första tre avdelningarna i enkäten är frågor inriktade på att analysera själva exploateringens karaktär, medan den sista avdelningen är inriktad på att uppmuntra arbetarna att tänka på oppositionsformer mot deras egna exploatering.

[2] Se tex Elton Mayo, Problemas humanos de una civilacion industrial, Buenos Aires, Nueva Vision, 1972

[3] De är historier berättade i första person om vardagserfarenheter i fabriken. Ett vackert exempel är en artikel av Paul Romano och Ria Stone, The American worker, Bewick Editions, Detroit 1972, om arbetarnas förhållandet och relationen klass-fabrik-samhälle. Publicerades ursprungligen som en pamflett av Johnson-Forest-tendensen, av C L R James och Raya Dunayevskaya 1947 och översattes till italienska av Danilo Montaldi. För mer om denna artikel och dess betydelse, se Harry Cleaver, Att läsa Kapitalet politiskt, Roh-nin förlag, 2006.

[4] Snarare än att vara som Gramscis organiske intellektuell har dessa intellektuella-aktivister en lång historia av politisk aktivitet,

inberäknat grundandet av en grupp kallad Gruppo di Unita Proletaria (Cremona 1957-1962), aktivt deltagande (speciellt från Alquatis sida) i tidskrifter som Quaderni Rossi, ursprunget till den italienska operaismen, och utvecklandet av starka internationella kontakter (speciellt genom Montaldi), med grupper som franska Socialisme ou Barbarie. Alquati som var yngre än Montaldi, lärde av honom och hans internationella referenser (som exempelvis författare som Daniel Mothe, Paul Romano och Martin Glaberman) att tillskriva en speciell betydelse till den vardagliga underjordiska antagonismen som kommer ur nätverken av materiell kommunikation skapade av arbetarna mot den ökade fabrikskontrollen och ”mot arbetet” (en grund för mer visuella och explosiva konflikter).

[5] Se ”Entra las calles, las aulas y otros lugares. Una conversacion acerca del saber y de la investigacion en/para la accion entre Madrid y Barcelona” i denna bok, sid 133-167.

[6] Se Steve Wright, Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism, Pluto Press, 2002 och Harry Cleaver, Att läsa Kapitalet politiskt, Roh-nin Förlag, 2006.

[7] Grundad och utgiven av den avvikande socialistiska dissidenten Raniero Panzieri mellan 1961-1965.

[8] Alquati kallade dem ”unga socialistiska sociologer”. Förutom Vittorio Rieser var andra intellektuella som deltog i denna strömning Dino de Palma, Edda Salvatori, Dario Lanzarno och Liliana Lanzardo.

[9] Daminano Palano, ”Il bandolo della matassa. Forzo lavoro, composizione di classe e capitale sociale: note sul metodo dell’inchesta”. www.intermax.com/temi/bandolo.html

[10] Gavs ut mellan 1964-1967. Redaktionen utgjordes av flera från Quaderni Rossi-gruppen (Mario Tronti, Romano Alquati, Alberto Asor Rosa och Antonio Negri). De lämnade QR efter konflikter med fraktionen runt Raniero Panzieri.

[11] Till exempel, en som leddes av Massimo Cavviari som senare blev en del av Italienska Kommunistpartiet, PCI.

[12] Se Damiano Palano: ”Il bandolo della matassa”.

[13] För mer information om användningen av undersökningar och andra aspekter av den italienska operaismen, ur en synvinkel inifrån denna erfarenhet, se bland annat: Guido Borio, Francesca Pozzi och Gigi Roggero, Futuro anteriore, Dai ”Quaderni Rossi ai movimenti global: richezze e limiti dell’ operaismo italiano, DeriveApprodi, Rom 2002. Nanni Balestrini och Primo Morini L’Orda d’oro. 1968-1977: La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale, Feltrinelli, Milano 1988.